

KOMPONENTY E-, I-, M- V NOVÉ SLOVNÍ ZÁSOBĚ

Zdeňka Opavská

1. V nové vrstvě slovní zásoby jsou zastoupeny jak neologizmy, které rozhojňují dosavadní počet lexémů náležejících k produktivním pojmenovacím a slovtvorným typům (např. jednoslovné sufigované názvy osob, přechýlené názvy ženských osob, názvy abstrakt), tak i neologizmy, které se vyznačují novou pojmenovací a slovtvornou strukturou. Ke druhé skupině se řadí i neologické útvary se strukturami „jednopísmenový komponent e- (ve významu ‚elektronický‘) + ‚plnohodnotné slovo‘, např. *e-banking, e-book, e-byznys, e-gaming, e-gambling, e-government, e-komerce, e-learning, e-mail, e-shop, e-shopping, e-working, e-zin / e-zine; e-banka, e-bankovnictví, e-budoucnost, e-daň, e-deník, e-demokracie, e-dražba, e-encyklopedie, e-euforie, e-firma, e-hra, e-informace, e-kavárna, e-kniha, e-knihomol, e-knižka, e-kriminalita, e-magazín, e-mailování, e-mailoman, e-nákup, e-nakupování, e-obchod, e-obchodník, e-obchodování, e-papír, e-peněženka, e-peníze, e-platba, e-podatelná, e-podpis, e-podvod, e-pohlednice, e-produkt, e-prosperita, e-publicistika, e-reklama, e-slovník, e-transakce, e-trh, e-učení, e-účet, e-vláda, e-vydavatelství, e-výuka, e-vzdělávání, e-zákazník, e-žurnalistika; e-bankingový, e-byznysový, e-knižní, e-komerční, e-learningový, e-magazínový, e-mailový, e-obchodní; e-nic, e-všechno; e-byznysově; e-mailovat, e-myslet, e-nakupovat, e-učit se, „jednopísmenový komponent i- (ve významu ‚internetový‘) + ‚plnohodnotné slovo‘, např. *i-banking, i-book, i-komerce, i-net / inet, i-server, i-technologie; i-deník, i-diskuse, i-kavárna, i-noviny, i-podvod, i-reklama; inetový, „jednopísmenový komponent m- (ve významu ‚mobilní‘) + ‚plnohodnotné slovo‘, např. *m-banking, m-byznys, m-gaming, m-komerce, m-Internet, m-learning, m-bankovnictví, m-platba; m-bankingový, m-byznysový, m-komerční.*¹**

Jde o nové výrazy, které se v hojném počtu (zejména pokud jde o neologizmy s komponentem e-) objevují v české slovní zásobě od 90. let 20. století, a to v souvislosti s prudkým rozvojem moderních informačních a komunikačních technologií. Proto se také výrazy s komponenty e-, i-, m- vážou především na ty komunikační oblasti, v nichž se tyto moderní technologie (tj. internet a elektronická a mobilní forma komunikace) využívají. Jedná se zejména o počítačovou oblast a oblast mobilní komunikace, dále pak o oblast bankovnictví, reklamy a marketingu, obchodu a podnikání, státní správy, řízení lidských zdrojů (zvláště vzdělávání) a o publicistiku, která je na tyto oblasti zaměřena.

Vzhledem k tomu, že v současnosti již lze o morfémech e-, i-, m- hovořit jako o nových slovtvorných komponentech (srov. též zpracování komponentů e-, i-,

¹ Vzhledem ke kolísání v psané podobě (viz dále) volíme v celé studii (až na určité výjimky) jednotný způsob psaní těchto výrazů, a to se spojovníkem a malými písmeny.

m- jako samostatných hesel v SN 1 a 2), bude tato studie zaměřena na podání charakteristiky uvedených neologických komponentů. Na komponenty e-, i-, m- bude nahlíženo jak z hlediska genetického, tak z hlediska funkčně strukturního.

2. Impulzem pro vznik a profilování morfémů e-, i-, m- jako nových slovtvorných komponentů v české slovní zásobě jsou přejímky z angličtiny (v původní i pravopisně adaptované podobě), např. *e-banking, e-book, e-business / e-byznys, e-engineering / e-inženýring, e-government, e-commerce / e-komerce, e-learning, e-mail, e-market, e-marketing, e-paper, e-procurement, e-publishing, e-recruitment, e-shop, e-shopping, e-trade, e-working, e-zin / e-zine; i-banking, i-book, i-business, i-café, i-net / inet, i-zine; m-banking, m-business / m-byznys, m-commerce / m-komerce, m-learning, m-marketing, m-payment.* Komponent e- je v těchto přejatých výrazech zkrácenou částí slova *electronic* (‚elektronický‘), m- zkrácenou částí slova *mobile* (‚mobilní‘) a morfém i- zastupuje slovo *internet* v atributivní pozici, tj. má význam ‚internetový‘.

Na rozdíl od angličtiny je v češtině uvedený typ pojmenování, tj. pojmenování s prvkem nelexikální povahy, jevem systémově periferním. I přes tuto skutečnost je však dosavadní repertoár takto tvořených pojmenování v češtině poměrně početný a pokrývá jak odbornou sféru (tu zejména), tak běžné vyjadřování, srov. výrazy uvedené F. Danešem 1985: *A-vitamin, C-avitaminóza, Rh-faktor, F-faktor, pH-metr, R-gen, Hfr-buňka, F-kmeny, T-fág, RNA-viry, CH₃-skupina, DNA-polymerasa, L-aminokyselina, β-galaktosidasa, α-částice, γ-záření, X-paprsky, π-mezon, λ-operátor, o-kmeny, L-sémantika, C-trubka, T-profil, U-železo; LP-deska, B-mužstvo, hi-fi magnetofon.*

V české lingvistice se problematice výrazů s prvkem nelexikální povahy, zvláště pokud jde o jejich slovtvornou strukturu, pravopisnou rozkolísanost a kolísání mezi jednoslovností a viceslovností, věnovala řada autorů, např. Dokulil (1959), Daneš (1985), Martincová (1988, 1994); v rámci širšího zkoumání se tohoto typu pojmenování dotýkají např. Šmilauer (1971), Cuřín – Novotný (1974), Hauser (1980), Hrbáček (1979), Bozděchová (1994). Specifickým rysem výše uvedených lexémů je prvek nelexikální povahy. Tento prvek (tzv. kvazislovo, viz Martincová 1988, 1994) je charakterizován jako slovnědruhově nezformovaný útvar s funkcí diferencně specifikující nebo diferencní a nemající stabilizované postavení, srov. např. *faktor Rh, Rh-faktor, Rh faktor* (Martincová 1988, s. 108n.; v souladu s Danešem 1985). Slovnědruhová nevyhraněnost kvazislov způsobuje u daného výrazu kolí-

² Výrazy jsou citovány v podobě se spojovníkem, tedy tak, jak je pro přehlednost uvádí F. Daneš. Avšak je nutné mít na paměti – jak na to též upozorňuje v citované studii F. Daneš – možnost trojí psané podoby, kdy výraz neslovní povahy může být v postpozici i antepozici, a je-li v antepozici, může být psán se spojovníkem nebo zvlášť, např. *faktor Rh, Rh-faktor, Rh faktor, vitamin C, C-vitamin, C vitamin.*

sání mezi jednoslovností a víceslovností³, tj. vede k tomu, aby výrazy s neslovním komponentem byly chápány „jako neshodné přívlastky substantivní (*faktor Rh*), nebo jako první, určující složka složeného slova (*Rh-faktor*), anebo konečně jako přívlastek adjektivní (*Rh faktor*)“ (Daneš 1985, s. 180). Interpretujeme-li útvary s kvazislavy jako slova složená, lze je zařadit jako speciální typ do skupiny abreviačně-kompozičních pojmenování (Bozděchová⁴ 1994, s. 15).

Srovnáme-li neologizmy obsahující morfémy *e-*, *i-*, *m-* s výše charakterizovaným souborem již existujících lexémů, zjišťujeme, že se nové lexémy s komponenty *e-*, *i-*, *m-* přimykají k tomu typu starších výrazů, v nichž první – zkrácená – část zastupuje adjektivum a které jako celek vznikají na pozadí víceslovných pojmenování⁵, srov. *rtg snímek* :: *rentgenový snímek*, *L-sémantika* :: *logická sémantika*, *e-bankovníctví* :: *elektronické bankovníctví*, *e-literatura* :: *elektronická literatura*, *literatura v elektronické podobě*, *e-žurnalistika* :: *elektronická žurnalistika*, *i-noviny* :: *internetové noviny*, *i-reklama* :: *internetová reklama*, *m-Internet* :: *mobilní internet*, *m-platba* :: *mobilní platba*, *platba prostřednictvím mobilního telefonu*.

V jiných ohledech se však lexémy s morfémy *e-*, *i-*, *m-* od dosud existujících útvarů s nelexikálním prvkem poněkud odlišují. Především tím, že v poměrně krátké době sledujeme v uvedených komunikačních sférách velký nárůst slov s těmito morfémy (to opět ukazuje na souvislost mezi rychlým vývojem moderní výpočetní a komunikační techniky a vznikem pojmenování, která se k této sféře vztahují). Dále se ukazuje, že morfémy *e-*, *i-*, *m-* nejsou vázány pouze na přejímky a že zvláště komponent *e-* má velkou potenci při tvoření uzualizovaných výrazů i výrazů příležitostných. To vše vede k tomu, že se morfémy *e-*, *i-*, *m-* v neologické vrstvě slovní zásoby češtiny postupně profilují jako nové a v současnosti (zejména pokud jde o komponent *e-*) velmi produktivní slovtvorné prostředky. Strukturální blízkost morfémů *e-*, *i-*, *m-* k jiným prvkům nelexikální povahy (např. *rtg-*, *L-*) na jedné straně a ke zkráceným deadjektivním radixoidům typu *dia-*, *bio-*, *eko-* na straně druhé umožňuje zařadit výrazy s komponenty *e-*, *i-*, *m-* ke kompozitům.⁶

³ Srov. též nejednotné pojmání těchto útvarů v české lingvistice jako kompozit (např. Šmilauer 1971, Cuřín – Novotný 1974, Bozděchová 1994) i jako víceslovných výrazů (Hauser 1980); někdy jde hodnocení jednoslovnost :: víceslovnost napříč výrazem – srov. Dokulil 1959 (*C-vitamin* – jednoslovný výraz :: *vitamin C* – víceslovný výraz). Přehled pojetí výrazů s nelexikálními komponenty z hlediska jednoslovnosti :: víceslovnosti přináší Daneš 1985, Martincová 1988, z hlediska porovnání s dalšími slovanskými jazyky pak Martincová 1994.

⁴ I. Bozděchová zde rozlišuje v rámci skupiny útvarů s prvním členem nelexikální povahy 1. iniciálová abreviační kompozita (např. *CD-talíř*, *LP-deska*) a 2. značková abreviační kompozita (např. *C-avitaminóza*, *β-paprsek*, *CH₃-skupina*, *RNA-viry*, *-n-násobný*, *-x-krát*, *33-letý*).

⁵ Rozčlenění souboru lexémů obsahujících kvazislavy z hlediska genetického a funkčně systémového viz Martincová 1988, 1994.

⁶ Srov. též zmínku M. Zikové (2001, s. 87) o tzv. e-kompozitech v souvislosti s krajním případem krácení adjektivního členu u afixoidních kompozit.

3. Proces profilování nových slovtvorných komponentů *e-*, *i-*, *m-* lze podle zapojování daného komponentu do pojmenování rozdělit do několika fází. V první fázi se přejímají cizí slova obsahující komponenty *e-*, *i-*, *m-*. Tato slova se pak v češtině adaptují (graficky, výslovnostně, morfologicky, slovtvorně) a stávají se základem pro tvoření odvozených slov. V další fázi, která se u jednotlivých slov často prolíná s fází předcházející, dochází k polokalkování, kdy první část slova představovaná komponentem *e-*, *i-*, *m-* zůstává, zatímco plnohodnotná druhá část slova je nahrazena domácím slovem nebo již existující a stabilizovanou přejímkou. V závěrečné fázi se komponent *e-*, *i-*, *m-* uvolňuje z vázanosti na jednotlivé přejímky a polokalky a začíná fungovat jako samostatný slovtvorný komponent pro tvoření dalších, a to uzualizovaných i neuzualizovaných výrazů.

3.1. Nejdále je v integračním procesu komponent *e-*. Slova s tímto komponentem byla registrována v češtině od počátku 90. let v souvislosti s využíváním nové počítačové technologie – elektronické pošty, *e-mailu*. Výraz *e-mail*⁷ se v češtině rychle adaptoval⁸ a stal se základem pro slovtvorné hnízdo *e-mailový*, *e-mailovat*, *e-mailování*, *e-mailovací*, *e-mailák*, *e-mailista*, *e-mailoman*. Do češtiny byly a jsou nadále přejímány a adaptovány mnohé další výrazy s komponentem *e-*, např. *e-banking*, *e-book*, *e-business* / *e-byznys*, *e-engineering* / *e-inženýring*, *e-gambling*, *e-gaming*, *e-government*, *e-commerce* / *e-komerce*, *e-learning*, *e-mall*, *e-market*, *e-marketing*, *e-marketplace*, *e-newsletter*, *e-paper*, *e-procurement*, *e-publishing*, *e-recruitment*, *e-security*, *e-shop*, *e-shopping*, *e-tailing*, *e-trade*, *e-working*, *e-zin* / *e-zine*.

Pokud jde o psanou podobu přejatých slov s komponentem *e-*, podobně jako v angličtině zde dochází ke kolísání mezi psaním slova se spojovníkem a psaním dohromady (např. *e-banking* i *ebanking*, *e-book* i *ebook*, *e-business* i *ebusiness*, *e-commerce* i *ecommerce*). Někdy se užívá (podobně jako v angličtině) k označení hranice slova v rámci složeniny velké písmeno po počátečním morfému, srov. *e-learning* i *eLearning*, *e-commerce*, *ecommerce* i *eCommerce*. Tyto pravopisné tendence ovlivňují také psanou podobu slov tvořených už v rámci české slovní zásoby, srov. např. *e-kniha* a *ekniha*, *eknihomol*; *e-daň* i *eDaň*, *e-deník* a *eDeníček*; *eČlověk*, *eŽivot*.

Výslovnost komponentu *e-* může být v těchto a dalších slovech dvojí. Jednak se uplatňuje přejatá výslovnost anglická, tj. [í], jednak výslovnost česká, tj. [é]; často se paralelně užívá výslovnost obojí, srov. *e-mail* [í-mejl], *e-mailový* [í-mejl-], *e-learning* [í-lérny-], *e-learningový* [í-lérny-]; *e-banking* [í-ben-], *é-ban-*, *e-banka* [é-, í-], *e-bankovníctví* [é-, í-], *e-byznys* [é-, í-], *e-byznysový* [é-, í-], *e-komerce* [é-

⁷ *E-mail* nabývá v češtině dvou významů: 1. poč. „elektronická pošta (pošta provozovaná prostřednictvím počítačů, počítačové sítě)“ a 2. poč. „zpráva, sdělení, dopis zaslané touto poštou“.

⁸ Srov. též i grafickou podobu *email*, *emajl* a vedle výslovnosti [ímejl] i žertovně užívanou výslovnost [emajl] využívající homonymii se slovem *email* ‚lak‘.

i-], *e-komerční* [é-, í-], *e-kniha* [é-, í-], *e-knižní* [é-, í-], *e-platba* [é-, í-], *e-podpis* [é-, í-].

V rámci adaptace může být druhá část výrazu nahrazována slovem strukturně velmi blízkým, které již má v češtině dlouhodobě ustálenou adaptovanou podobu⁹, viz např. *e-business* – *e-byznys*, *e-commerce* – *e-komerce*, *e-criminality* – *e-kriminalita*, *e-journalism* – *e-žurnalistika*, *e-economy* – *e-ekonomika*, *e-copy* – *e-kopie*. Slova s komponentem *e-* mohou vznikat i prostřednictvím náhrady druhé části slova českým ekvivalentem, např. *e-signature* – *e-podpis*, *e-payment* – *e-platba*, *e-dictionary* – *e-slovník*. Zde se již prolíná první fáze začleňování komponentu *e-* do slovotvorného repertoáru češtiny s fází druhou, ve které je druhá část přejatého slova nahrazována domácím ekvivalentem (zdomácnělou přejímkou nebo domácím slovem), např. *e-banking* :: *e-bankovníctví*, *e-book* :: *e-kniha*, *e-byznys* :: *e-obchodování* :: *e-obchod* („obchodování, obchody, podnikání (byznys) prostřednictvím počítačových sítí, zvláště Internetu“), *e-shopping* :: *e-obchodování* („nakupování a prodávání prostřednictvím počítačových sítí, zvláště Internetu“), *e-shop* :: *e-obchod* („webová stránka sloužící k elektronickému nakupování“), *e-learning* :: *e-učení*, *e-vzdělávání* („učení, vzdělávání prostřednictvím počítačů, počítačových sítí, zvláště Internetu“) aj.

Z hlediska vztahu „cizí :: domácí / cizí již stabilizované“ tak v případech typu *e-business* a *e-byznys* existují dvě pravopisné varianty přejatého slova, v případech typu *e-criminality* a *e-kriminalita*, *e-signature* a *e-podpis* vznikají neologizmy polokalkováním cizího výrazu a u posledního typu, tj. typu *e-banking* a *e-bankovníctví*, vznikají synonymní výrazy.

Paralelně s jednoslovnými přejímkami a/nebo polokalky koexistují jako jejich víceslovná synonyma dvouslovná pojmenování typu adjektivum *elektronický* + určené substantivum. Tak např. výrazy *e-banking*, *e-bankovníctví* mají svůj dvouslovný ekvivalent ve výrazech *elektronický banking* a *elektronické bankovníctví*. Podobně se vytvářejí i další synonymní dvojice, např. *e-byznys* :: *elektronický byznys*, *e-komerce* :: *elektronická komerce*, *e-kriminalita* :: *elektronická kriminalita*, *e-obchodování* :: *elektronické obchodování*, *e-podpis* :: *elektronický podpis*, *e-kniha* :: *elektronická kniha*, *e-slovník* :: *elektronický slovník*, *e-výuka* :: *elektronická výuka* atd.

Zmíněné procesy přejímání a polokalkování výrazů s komponentem *e-* přispívají k osamostatňování morfému *e-* ve funkci slovotvorného komponentu. Komponent *e-* tak dospívá do závěrečné fáze svého začleňování do českého slovotvorného systému a začíná se používat pro tvoření domácích, resp. doma utvořených výrazů (uzualizovaných i neuzualizovaných), např. *e-budoucnost*, *e-burza*, *e-daň*, *e-deník*, *e-demokracie*, *e-dílo*, *e-dražba*, *e-encyklopedie*, *e-euforie*, *e-firma*, *e-hazard*, *e-horečka*, *e-hra*, *e-informace*, *e-investor*, *e-kavárna*, *e-klient*, *e-knihomol*, *e-komu-*

⁹ Srov. též bod 2.A. ve studii Přejímání cizích lexémů.

nikace, *e-konference*, *e-letenka*, *e-literatura*, *e-měna*, *e-nákup*, *e-nakupování*, *e-obchodník*, *e-odpovědnost*, *e-panika*, *e-peněženka*, *e-peníze*, *e-podatelná*, *e-podvod*, *e-pohlednice*, *e-prodejce*, *e-produkt*, *e-prosperita*, *e-průšvih*, *e-publicistika*, *e-reklama*, *e-riziko*, *e-řešení*, *e-řízení*, *e-sázení*, *e-seznamka*, *e-skutečnost*, *e-slужby*, *e-svět*, *e-systém*, *e-škarohlíd*, *e-transakce*, *e-účet*, *e-úřad*, *e-videopůjčovna*, *e-virus*, *e-vláda*, *e-vydavatelství*, *e-zábava*, *e-zákazník*; *e-Evropa*, *e-City*. Určit přesnou genezi vzniku těchto a dalších slov bývá často velmi obtížné, protože tu mohou spolupůsobit různé faktory: existence víceslovného pojmenování „*elektronický* + určené substantivum“, existence případného anglického ekvivalentu a vědomí uživatele jazyka o analogickém, modelovém tvoření kompozit s komponentem *e-*.

O vyčleňování komponentu *e-* jako slovotvorného komponentu tak patrně nejlépe svědčí neuzualizované substantivní výrazy, viz např. následující příklady: *zájemce o post šéfa vedoucího svůj podnik do „e-budoucnosti“*; *svět opojený internetovou a e-euforií poznal stinné stránky elektronické globalizace; asi první místo, kam se eknihomol vydá, bude některé z internetových knihkupectví; ePrůšvih se povedl organizátorům ambiciózního eCity; i když někteří experti zaměření na virtuální svět tvrdí, že „kamenné“ organizace nemohou konkurovat elektronickému „setkávání“ po drátech, čtvrtý ročník Prague Internet World (PIW) chce e-škarohlídům nabídnout vějíř osobností, konferencí a doprovodných akcí, které by se tentokrát měly soustředit především na marketing, reklamu a obsah internetu; takže k eCity – i já jsem se zaregistroval jako řádný občan města a těšil se na další noc, kdy začnu plnit úkoly a stanu se rentiérem eCity – eČlověkem, který neplatí žádné eDaně a jen si užívá slastného eŽivota*.¹⁰

Za další příznak profilování morfému *e-* jako slovotvorného komponentu lze při kompozičním způsobu tvoření pokládat rozšiřování jeho spojitelnosti ze substantiv na jiné slovní druhy (opět zatím zřetelně vázáno na neuzualizované výrazy, kromě slovesa *e-nakupovat*, u něhož lze zaznamenat počínající uzualizaci), např. *Česká televize včas vystihla tento kurz nárůstu důležitosti „e-všeho“ a ve své nabídce má pořady typu Zavínáč, www.eXtravýzva.cz a podporuje projekty popularizující internet; konference společnosti IBM „E-myslím, tedy jsem“; Kdy a kde budou vlastně lidé e-nakupovat přes Internet?; jak a proč se firma e-učí* (mezititulék článku); *e-klábosme!* (titulek článku).¹¹

V této souvislosti je třeba poznamenat, že kromě výše zmíněných zájmených a slovesných výrazů se v češtině tvoří i adjektivní a adverbální výrazy s komponentem *e-*, např. *e-bankingový*, *e-businessový* / *e-byznysový*, *e-bookový*, *e-commerceový* / *e-komerční*, *e-komunikační*, *e-learningový*, *e-mailový*, *e-magazínový*, *e-marketingový*, *e-obchodní*, *e-recruitmentový*; *e-byznysově*. Uvedené příklady je však třeba vzhledem k jejich motivační a fundační spjatosti se základovým substantiv-

¹⁰ Uvedené příklady jsou zaznamenány v neologické databázi ÚJČ AV ČR.

¹¹ Rovněž tyto příklady jsou zachyceny v neologické databázi ÚJČ AV ČR.

ním výrazem, případně adjektivem, interpretovat jako výrazy derivované, např. *e-banking* → *e-bankingový*, *e-business* / *e-byzns* → *e-businessový* / *e-byznysový* → *e-byznysově*; *e-commerce* / *e-komerce* → *e-commercový* / *e-komerční*, *e-komunikace* → *e-komunikační*, *e-obchod* → *e-obchodní*.

V průběhu několika let se tedy morfém *e-* s výslovností [í], [é] v důsledku inovačních procesů profiloval jako produktivní slovtvorný komponent s funkcí první části složených slov. Význam komponentu *e-* je paralelní se dvěma novými významy slova *elektronický*¹², a to 1. ‚existující v elektronické podobě‘ (např. *e-book*, *e-kniha*, *e-encyklopedie*, *e-kopie*), 2. ‚související s využíváním informačních a komunikačních technologií (počítačů, počítačových sítí ap.), založený na nich‘ (např. *e-mail*, *e-banking*, *e-byzns*, *e-learning*, *e-komerce*, *e-bankovníctví*, *e-obchod*, *e-obchodování*, *e-učení*, *e-budoucnost*, *e-euforie*). U slovesných kompozit se pak význam komponentu *e-* modifikuje na význam ‚elektronický‘.

3.2. Výrazy s komponentem *i-* [í], kde komponent *i-* má význam ‚internetový‘, tj. ‚vztahující se k Internetu, související s ním‘, se v neologické vrstvě české slovní zásoby začaly objevovat ve druhé polovině 90. let (tzn. později než výrazy s komponentem *e-* a téměř současně s výrazy s komponentem *m-*), např. *i-banking*, *i-bankovníctví*, *i-book*, *i-business* / *i-byzns*, *i-café*, *i-commerce* / *i-komerce*, *i-deník*, *i-direct marketing*, *i-diskuse*, *i-government*, *i-mobil*, *i-net* / *inet*, *i-netový*, *i-noviny*, *i-podvod*, *i-reklama*, *i-server*, *i-zákazník*, *i-zine*, *i-život*.

I když je soubor zachycených neologických lexikálních jednotek obsahujících komponent *i-* výrazně menší, než je tomu u výrazů s komponentem *e-*, při profilování morfému *i-* jako samostatného slovtvorného komponentu majícího funkci první části složených slov dochází k obdobnému vývoji jako u komponentu *e-*.

Také u morfému *i-* se staly impulzem k jeho vyčleňování jako nového slovtvorného formantu přejímky z angličtiny, např. *i-banking*, *i-book*, *i-business* / *i-byzns*, *i-café*, *i-direct marketing*, *i-commerce* / *i-komerce*, *i-net*, *i-government*, *i-zine*. Podobně jako u výrazů s komponentem *e-* kolísá grafická podoba mezi psaním se spojovníkem a psaním dohromady, také zde se uplatňuje psaní velkých písmen na hranici složeného slova, např. *i-book* :: *iBook*; *i-net* :: *I-net* :: *inet* :: *iNet* :: *Inet*; *i-Život*. Některá z přejatých slov jsou adaptována prostřednictvím strukturně blízkého slova, nebo jsou k těmto přejatým slovům s komponentem *i-* tvořeny polokalky (s domácím slovem nebo s již zdomácnělou přejímkou), např. *i-commerce* :: *i-komerce*, *i-shop* :: *i-obchod*, *i-café* :: *i-kavárna*, *i-banking* :: *i-bankovníctví*. Podobně jako u komponentu *e-* jednoslovné výrazy s komponentem *i-* koexistují se synonymními víceslovnými pojmenováními typu *internetový*

¹² Původní význam slova *elektronický* je ‚vztahující se k elektronice, k elektronikovi, založený na elektronice, využívající elektroniky‘ (srov. ASCS).

+ určované slovo, např. *i-banking* :: *internetový banking*, *i-komerce* :: *internetová komerce*.

Určitá odlišnost od vývoje komponentu *e-* se projevuje v závěrečné fázi profilování morfému *i-* jako slovtvorného formantu, tj. ve fázi, kdy se komponent *i-* užívá pro tvoření domácích, resp. doma utvořených (uzualizovaných i neuzualizovaných) výrazů, např. *i-čas*, *i-deník*, *i-diskuse*, *i-noviny*, *i-podvod*, *i-pojem*, *i-život*. K faktorům, jakými jsou existence víceslovných pojmenování typu *internetový* + určované slovo (např. *internetový deník*, *internetové noviny*, *internetový podvod*) a využívání analogického, modelového tvoření výrazů s komponentem *i-*, se totiž přiřazuje i vliv slovtvorného modelu „komponent *e-* + určované slovo“. Srov. též vznik slovtvorně analogických dvojic, a to jak přejatých, případně polokalkovaných, např. *e-banking* :: *i-banking*, *e-book* :: *i-book*, *e-direct marketing* :: *i-direct marketing*, *e-commerce* :: *i-commerce*, *e-bankovníctví* :: *i-bankovníctví*, tak i vznikajících v domácím prostředí, např. *e-reklama* :: *i-reklama*, *e-kavárna* :: *i-kavárna*.

Z hlediska významového se výrazy s formanty *e-* a *i-* v souladu se sémantikou komponentu *e-* (resp. adjektiva *elektronický*) a komponentu *i-* (resp. adjektiva *internetový*) většinou odlišují rozsahem významu, srov. *e-komerce* ‚obchodování, obchodní styky uskutečňované prostřednictvím počítačových sítí, zejména Internetu‘ :: *i-komerce* ‚obchodování prostřednictvím Internetu‘. V jiných případech (zvláště pokud jde o neterminologické výrazy) se díky částečnému překrývání pojmů *elektronický* a *internetový* mohou utvářet synonymní dvojice, např. *e-kavárna* :: *i-kavárna* ‚kavárna, kde návštěvníci mohou používat Internet‘.

Morfém *i-* se tedy podobně jako morfém *e-* v češtině profiloval jako slovtvorný komponent tvořící první část složených slov a stal se základem slovtvorného modelu „*i-* + určované slovo“. Postavení komponentu *i-* je však oproti pozici komponentu *e-* poněkud složitější. Z hlediska slovtvorného je komponent *i-* homonymní s předponou *i-* (např. *imobilní* ‚nehybný‘). Z hlediska výslovnosti se pak vytváří homofonie komponentu *i-* a komponentu *e-* vyslovovaného jako [í], tak např. vyslovovaná podoba [íkomerce] se může vztahovat jednak k výrazu *e-komerce*, jednak k výrazu *i-komerce*.

3.3. Komponent *m-* je z uváděných komponentů *e-*, *i-*, *m-* nejmladší. I u tohoto komponentu se však projevuje úzká souvislost jeho vzniku s mimojazykovou skutečností, v tomto případě zejména s využíváním různých mobilních zařízení (např. mobilních telefonů, handheldů, personálních digitálních asistentů (PDA)) a technologií (např. wap) v oblasti elektronického bankovníctví a elektronického obchodu. Komponent *m-* tak umožňuje specifikovat druh elektronické komunikace.

V současnosti je komponent *m-* vázán především na slova přejatá a adaptovaná, např. *m-banking*, *m-business* / *m-byzns*, *m-commerce* / *m-komerce*, *m-gaming*, *m-Internet*, *m-learning*, *m-marketing*. K přejatým slovům se podobně jako u slov

s komponenty *e-* a *i-* tvoří polokalky, např. *m-banking* :: *m-bankovníctví*, nebo se tvoří polokalky podle anglických výrazů, např. *m-payment* → *m-platba*. Paralela s výrazy s komponenty *e-* a *i-* existuje také v tom, že se vytvářejí synonymní dvojice typu jednoslovný výraz s komponentem *m-* :: víceslovný výraz „*mobilní* + určované slovo“, např. *m-banking* :: *mobilní banking*, *m-bankovníctví* :: *mobilní bankovníctví*, *m-byznys* :: *mobilní byznys*, *m-komerce* :: *mobilní komerce*.

Vzájemná souvislost slov s komponenty *e-*, *i-* a *m-* je zdůrazněna také vytvářením slovotvorných paralel u slov se shodnou druhou částí kompozita, např. *e-banking* :: *i-banking* :: *m-banking*, *e-bankovníctví* :: *i-bankovníctví* :: *m-bankovníctví*, *e-byznys* :: *i-byznys* :: *m-byznys*, *e-commerce* / *e-komerce* :: *i-commerce* / *i-komerce* :: *m-commerce* / *m-komerce*.

Uvedené analogie mezi výrazy s formanty *e-*, *i-*, *m-* i analogický proces profilování těchto komponentů, postupující od přejímek a adaptací přes polokalky a existenci synonymních dvouslovných pojmenování až k tvoření v rámci domácí slovní zásoby, umožňuje i v případě morfému *m-* hovořit o vzniku nového slovotvorného komponentu s funkcí první části složených slov a předpokládat i na základě malého počtu dokladů vznik slovotvorného modelu „*m-* + určované slovo“. Význam komponentu *m-* pak odpovídá novému významu slova *mobilní*¹³, tj. „vztahující se k mobilní komunikaci, mobilní telefonii“.

Závěrem

V neologické vrstvě slovní zásoby se vlivem mimojazykových faktorů (rozvoj výpočetní, informační a komunikační techniky) a na základě probíhajících inovačních procesů (přejímání, adaptace, polokalkování, kalkování a tvoření již v rámci české slovní zásoby) objevují nové abreviačně-kompozitní útvary se strukturou „jednopísmenový komponent *e-* / *i-* / *m-* + určované (plnohodnotné) slovo“. Tyto jednopísmenové formanty se v češtině postupně profilují jako nové slovotvorné komponenty s funkcí první části složených slov.

Komponent *e-* s výslovností [é] / [í] v těchto výrazech nese nový význam slova *elektronický*, tj. 1. „existující v elektronické podobě“, 2. „související s využíváním informačních a komunikačních technologií (počítačů, počítačových sítí ap.), založený na nich“, komponent *i-* s výslovností [í] má význam *internetový*, tj. „vztahující se k Internetu, související s ním“, a komponent *m-* s výslovností [em] odpovídá významem novému významu slova *mobilní*, tj. „vztahující se k mobilní komunikaci, mobilní telefonii“. Komponenty *e-*, *i-*, *m-* zakládají nové slovotvorné modely se strukturou „*e-* / *i-* / *m-* + určované slovo“ a podporují tak systémově periferní typ pojmenování obsahující prvek nelexikální povahy.

¹³ Původní význam slova *mobilní* je „schopný přemístění, převedení, pohyblivý a přenosný“ (ASCS).

V současnosti jsou nejpočetnější (i pokud jde o okazionalizmy) výrazy s komponentem *e-*, méně jsou zastoupeny výrazy s komponenty *i-* a *m-*. Z hlediska slovnědruhového jsou v souboru neologizmů s komponenty *e-*, *i-*, *m-* nejvíce zastoupena substantivní pojmenování. Ta se mohou stát motivačním / fundačním východiskem pro odvozování dalších slov (např. *e-mail* – *e-mailový* – *e-mailovat*; *e-byznys* – *e-byznysový* – *e-byznysově*). Při kompozičním tvoření se začíná povolna rozšiřovat spojitelnost i na další slovní druhy (např. *e-všechno*, *e-myslet*).

Nová slova s komponenty *e-*, *i-*, *m-* bývají souvztažná se synonymními víceslovnými pojmenováními, např. *e-komerce* :: *elektronická komerce*, *i-komerce* :: *internetová komerce*, *m-komerce* :: *mobilní komerce*; *e-obchodování* :: *elektronické obchodování*, *i-reklama* :: *internetová reklama*. Synonymní řady se mohou dále rozvíjet např. v případě, kdy se do synonymních vztahů zapojí i polokalkované výrazy, např. *e-banking* :: *e-bankovníctví* :: *elektronický banking* :: *elektronické bankovníctví*; *e-book* :: *e-kniha* :: *elektronická kniha*; *e-learning* :: *e-učení* :: *e-výuka* :: *elektronické vzdělávání* :: *elektronické studium* :: *elektronická výuka*.

LITERATURA

- Akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 1995. (ASCS)
 Bozděchová, I.: Tvoření slov skládáním. Praha, ISV nakladatelství 1994.
 Cuřín, F. – Novotný, J.: Vývojové tendence současné spisovné češtiny a kultura jazyka. Praha, SPN 1974.
 Daneš, F.: Faktor Rh / Rh - faktor / Rh faktor. NŘ 68, 1985, č. 4, s. 176–182.
 Dokulil, M.: Vitamín C, nebo C-vitamín? In: Jazykový koutek Československého rozhlasu, 3. výběr, red. J. Kuchař – F. Váhala, Praha, Nakl. ČSAV 1959, s. 129–131.
 Hauser, P.: Nauka o slovní zásobě. Praha, SPN 1980.
 Hrbáček, J.: Jazykové zkratky v češtině. AUC Philologica Monographia 78, Praha, FF UK 1979.
 Martinová, O.: Vývojové procesy v současné české slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe, Sb. PedF UK, Praha 1988, s. 105–112.
 Martinová, O.: Neologičeskije processy v aspekte onomasiologičeskoi tipologii. In: Teoretičeskije i metodologičeskije problemy sopostavitel'nogo izučeniija slovjan-skich jazykov, Moskva, Nauka 1994, s. 25–33.
 Martinová, O. a kol.: Nová slova v češtině 1. Slovník neologizmů. Praha, Academia 1998. (SN 1)
 Martinová, O. a kol.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů. Praha, Academia 2004. (SN 2)
 Šmilauer, V.: Novočeské tvoření slov. Praha, SPN 1971.
 Ziková, M.: Substantivní neologizmy a jejich parasystémový charakter. NŘ 84, 2001, č. 2, s. 81–89.